

У свима селима око Водена и Његуша словенски мушкарци све до ступања у војску не носе капу, већ се убрађују марамама, најчешће црвеним, као женске, и испод њих спуштају шишке од косе. Говорили су ми да је овај обичај остатак из времена, кад су мушкарце крили од Турака.

Рад. Ускоковић.

ЛЕДНИЧКИ ТРАГОВИ У НИКШИЋСКОЈ ЖУПИ

Никшићска Жупа лежи источно од Никшића. То је котлина, дуга у правцу СЗ-ЈИ до 10 км., а средње ширине 3—4 км. Од стране Никшићског Поља она се највише на Исток увлачи у високу површ која се одатле пружа пут Таре. Са површи око ње, која је средње висине до 1500 м., дижу се неколике планине које достижу или прелазе висину од 2000 м., као Ребршник, Маганик, Прекорница, Стожац, В. и М. Журим, Гацкове Грете, Боровник, и друге. Дно Жупе је раван средње висине до 800 м., нагнута незнатно према Западу. У том је правцу Жупа отворена, а са других је страна ограђена високим падинама, које без сумње представљају равни раседа, дуж којих је ова котлина спуштена. У врху Жупе испод планине Ласице извире река Грачаница, тече жупском равни до Сутјеске, докле се рачуна Жупа, а одатле током од 4—5 км. силази у Никшићско Поље и понире у сливском понору, по дну поља. Лети се Грачаница губи у песковитом кориту испод села Драговољића, а кроз остали део године дотиче до понора, често са знатном количином воде.

Према глацијалним траговима, особито моћним моренама, које је видео 1913. г. на путу од Никшића за Шавник изнад села Лукова, на Гвозду и Крнову, Г. Цвијић је нагласио некадашњу велику глацијацију планина изнад Жупе (Журимова и околних), коју није стигао детаљно испитати, али је за њу рекао да то има бити једна од највећих и најинтересантнијих на Балканском Полуострву.¹ Имао сам прилику пратити Г. Цвијића на том путу, те сам тада видео морене Лукова и Гвозда. Испитујући иза тога антропогеографски Никшићску Жупу, нашао сам у њој, као што је било и очекивати, трагове некадашње глацијације.

У Жупу су се спуштали ледници са две стране: један са Североистока у жупска села Кута, Заград и Облатно, па даље у Драговољиће, а други је долазио од Истока и кретао се самом жупском валом. Главне морфолошке црте Жупе су преглацијалне, ледници су их само у неколико изменили.

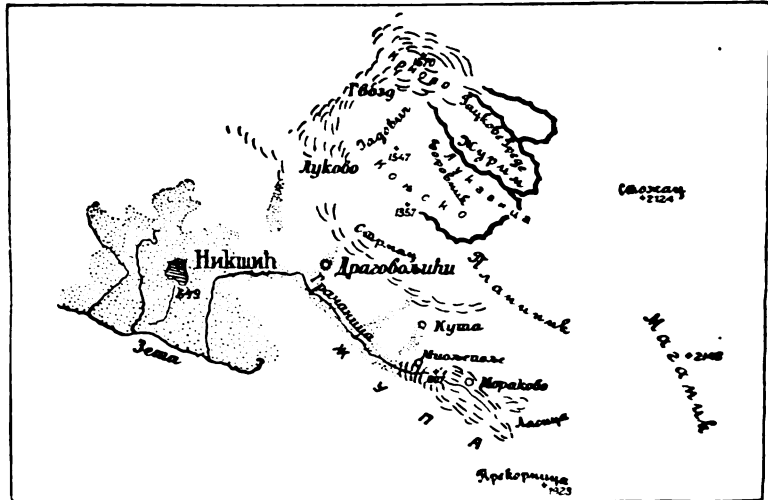
Овај ледник, који је са Североистока силазио у Жупу, припадао је глацијацији Журима и околних планина; од једног његовог дела су и морене на путу од Никшића за Шавник.

В. и М. Журим нису највећи висови у оном крају. Већи су Штит и Стожац (2124 м.) на Истоку и југоистоку од њих. Са ових су планина текли ледници кроз вале и заравни. Један је отицао Пиперском Лукавицом у долину Бијеле. Други се провлачио између В. и М. Журима, који су растављени типским глацијалним вратницама, и улазио у Баре Бојовића. К њему је валом Малом Лукавцом притицао ледник од Брника. Из Бара Бојовића се око Боровника ледник рачвао и један део отицао

¹ Ј. Цвијић: Ледено доба у Проклетијама и околним планинама, Глас С. К. Акад. Наука ХСIII, с. 14.

жупском Лукавицом, а други је између Боровника и Међеђе Греде преко мањих главица прелазио у Коњско, испуњавао га и одатле даље око брда Јадовича улазио у Закраје, а из њих у Гвозд и Суво Поље.

Тако је цела Равна Планина од Планиника на Југу до огранака Војника на Северу била под дебелим леденим покривачем, само су највећи висови вирили из леда као острва. Ценећи по моренама припетим уз стране Гацкових Грда и Журима, око њих је ледник имао дебљину око 200 метара.

Леднички шрагови у Никшићској Жупи.

Размер = 1 : 400.000.

Од тог великог леденог покривача, где је налазио пролазе, лед се спуштао на једној страни у дробњачка села Крушевице и Мокро, а на другој према Никшићском Пољу и Жупи. Највеће је морене сталожило на странама жупским и Никшићског Поља, почев од Кута до Лукова.

Један крак ледника се из Закраја спуштао око брда Дажника и сталожило морене изнад Лукова на Буковику, које је Г. Цвијић оценио око сто метара високе. Од истог ледника су и морене на Блацима иза Буковика, од којих су највеће Тачева Коса, лучног облика. Од ње тече Суводо у пољице луковско Доње Куново, које је засуо флувиоглацијалним шљунком.

Са Коњског се ледник рачвао око Розин Врха и спуштао преко Голих Брда низ стране, пут села Драговољића. Гола Брда су превучена моренама, највеће су оне око Трештеног Дола. Много су веће морене испод Голих Брда око Трешњице, то су праве косе, зову их Чаплијезница и Ковови. Од њих тече поток Алапе кроз Драговољиће у Грачаницу, свуда је у кориту нанео песак, највише у Пољцима у селу. — Исто са Коњског се други ледник између Розин Врха и Планиника спуштао низ Брезово Брдо и Стрмац у села Облатно и Заград. Изнад Облатна су свуда морене, највеће су дуга и висока коса Пијесци у врху Заграда, којом води пут из Жупе у планину. Према карти, ове су морене на висини око 950 м. Поље Заградско ниже њих је засуто шљунком, а поток Врановина, који тече у Грачаницу засуо је шљунком пољице испод Облатна а тако и даље око корита.

Знатне су морене изнад села Кута, изнад стрмих Кутских Страна. И доле у селу има мањих морена и ниже њих око речице Мачка дебеле насlage флувиоглацијалног шљунка. Нисам видео откуда је овај ледник долазио, али је сигурно да су морене доле у селу од ледника који се ломио и падао са страна.

Док је ледник силазећи с планина према Никшићском Пољу и у Жупу сталожиио тако знатне морене, њих је врло мало по валама и заравнима у Равној Планини, преко којих је ледник пролазио. Где их има, обично чине танак покривач. Тако је Коњско таласасто са многим мутонираним стенама, превучено по где-где моренским материјалом, и те су му партије травне. Честе су мале и плитке вртаче, негде издубене кроз морене. У Закрајима су такође многе мутонираним стене, нарочито у западном делу, а између њих су чести брешчићи морена. Њих има највише испод Дажника и Снежнице, куда се ледник провлачио за Буковик и Блаца. Баре Бојовићи су превучене моренама, и у њима су добре ливаде. У Жупској Лукавици између Гракала и старосељанских катуна су мутонираним главице. Види се како су стране ове вале моделисане глацијалном ерозијом. Јужни део Лукавице чине шкриљци; из њих избијају многи извори од којих постаје Глогов Поток. Он тече планином преко Гвозда у Прагу и даље у Шипачно. Шипачко поље као и дно прашке вале је засуо флувиоглацијалним шљунком.

Други ледник, који је са Истока силазио у Жупу, није долазио од Журима и планина око њих, него по свој прилици од Маганика и Прекорнице. Нисам излазио у те планине и о овом леднику могу рећи само оно што сам видео у Жупи.

У врху Жупе око Ласице су два глацијална валова, зову их један Блаца а други Турија. Њима су силазили ледници у Жупу, и то, претпостављам, кроз валов Блаца, који је шири и дубљи, ледник од Маганика, а кроз валов Турије од Прекорнице. Та су се два крака стапала око Ласице и ледник је текао Западу до средине Жупе.

Источни део Жупе, којим се кретао ледник од Ласице, чини мораковска вала, по којој су растурене куће села Моракова. То је типски глацијални валов, ограђен од Севера високим странама Сувог Врха, од Југа падинама Прекорнице и Дучичким Осојем. Дуг је око четири, а широк око један километар. Силазећи стрмим валовима Блаца и Турије, ледници су имали јако ерозионо дејство, нарочито у горњем делу мораковске вале, где су издубили и у неколико изменили преглацијалну изворишну челенку Грачанице. Ценећи по припетим моренама на странама у горњем делу вале ледник је имао дебљину око 250 м., а по ивичним моренама се види како му је дебљина постепено опадала до средине Жупе, где се отапао. Мораковска је вала застрта танком навлаком морена, у које се незнатно удубла Грачаница. Моренског материјала има нешто више у вали Турији, над стрмим одсеком којим она силази у валов Блаца, а иза развалина старог града „Перуфина“.

Ивичне морене мораковског ледника су на Дучичком Осоју и Бјелошевини. Дучичко Осоје је дужа коса, на чијем гребену леже морене као кров, дебеле око 40 м., висином опадају према селу Дучицама. У Бјелошевини, на излазу из мораковске вале, још су знатније ивичне морене, и на њима су куће овог села. Чеоне морене настају испод Бјелошевини. Оне лучним бедемом, високим око 50 м., ограђују мораковски валов, и пружају се у дужину до 2 км., испуњавајући средину Жупе између села Васиљевића и Дучица. На висини су око 800 м. Ту су мања брдашца, збијена једна уз друга; носе називе Пећске Главице и Трипун. У ове је чеоне морене усекла Грачаница корито дубоко око

30 м. Просеца их и поток Слатишњак, који извире из Бјелошевине и утиче у Грачаницу. У кориту Грачанице и Слатишњака види се најбоље састав морена: мањи и већи комади шљунка и облутака са честим већим блоковима стена. Чеоне морене на оволикој дужини ледник је сталожио или постепено нагомилавајући их при отапању, или су ту можда две групе морена, старијих и млађих. Значило би у том случају да оне представљају два стадијума глацијације, који су били исте интензивности. На овим чеоним моренама у средини Жупе су куће села Миољег Поља, Старог Села и Дучица.

Од чеоних морена мораковског ледника, доњи део Жупе је од Михољег Поља до Сутјеске покривен флувиоглацијалним шљунком. Кроза њ Грачаница тече широким коритом. Око реке су две шљунковите терасе. Једна је 7—8 м. над реком, а друга се види испод Борја, висока је око 20 м., на њој су села Орашје, Бастаси и Ливеровићи. Од Сутјеске до Никшићског Поља у кориту Грачанице се виде такође две шљунковите терасе, нижа 6—7 м. над реком, а виша око 15 м. Ова је најшира и најбоље очувана на месту Крстовачама. — Грачаница је једина река која с околних страна улази у Никшићско Поље. Она га је засула и уравнила шљунком. Ј. Цвијић је нашао да је он све крупнији што се иде источном рубу поља, на оној страни откуд Грачаница силази у поље, и означио га је као флувиоглацијални у источном делу до колског пута који води средином Никшићског Поља.

При испитивању насеља Никшићске Жупе нисам имао потребне справе за мерење висина, те не бих могао што одређеније рећи о снежној линији. Две шљунковите терасе око Грачанице указују на два стадијума глацијације. А о обиму и интензивности некадашње глацијације планина око Жупе дају најбољу слику многи трагови, нарочито знатне морене на странама Никшићског Поља и у Жупи, а тако и масе флувиоглацијалног шљунка у Никшићском Пољу.

П. Шобајић.

ПОДЗЕМНА ХИДРОГРАФСКА БЕЗА ТРЕБИШНИЦЕ И ДУБРОВАЧКЕ РИЈЕКЕ

Попово Поље је типска слепа долина, кроз коју тече река Требишница, која добија воду из Билећских Врела. Она лети понире одмах испод Требиња, код села Дражин-Дола; али, ако је лето сушно, она се губи у понорима узводно, у Киковцу и Фетах-Агића Јами, код села Мостаћа. Када је у Требишници најниже стање воде, око 3 м³ у секунди, ови последњи понори су довољни да приме ову воду, која подземно избија као Дубровачка Ријека. Други један крак одваја се код Требиња и понире код придворичких млинова. Ово је вештачки крак, начињен још у турско доба и служи као вада придворичким млиновима. Турци су веровали да вода, која понире испод придворичких млинова, избија у врелима код села Завреља у Жупи Дубровачкој. Због тога су они наметнули извесну порезу млинарима у Заврељу, коју су ови морали плаћати, да им Турци не зачепе поноре.

Да би ову везу утврдили, многи испитивачи чинили су покушаје, али увек без успеха. Први покушај изгледа да је био учињен око 1880. године, када је Дубровчанин Свилокос бацио у Требишницу код